

В. В. Докаленко,
аспірант кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна
ORCID ID: 0000-0002-3353-3124

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.21—22.154

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

V. Dokalenko,
Postgraduate student of the Department of Management,
Public Administration, Dnipro State Agrarian and Economic University

THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS AS SUBJECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Метою статті є проведення детального аналізу теоретичної бази, визначення базових особливостей категорії "інститут громадянського суспільства" як суб'єкта публічного управління та учасника процесу взаємодії з владою. Актуальність дослідження обумовлена тим, що на шляху до євроінтеграції та побудови сучасної демократичної держави перед Україною гостро постає питання розвитку громадянського суспільства, а особливо його окремих інститутів, котрі мають виступати рушійною силою у розвитку суспільства та активними учасниками взаємодії з органами публічної влади. Наразі можна говорити про постійне підвищення рівня залученості громадян до процесу актуалізації та вирішення суспільно важливих питань. У результаті проведеного дослідження встановлено, що відносно категорії "інститути громадянського суспільства" є декілька різних поглядів. Згідно з першим до їх складу відносять політичні партії, котрі не представлені у владі, громадські рухи, благодійні, релігійні, громадські, молодіжні та дитячі організації, творчі та професійні спілки, об'єднання роботодавців, недержавні ЗМІ. Згідно з другим до цього переліку додаються громадські рухи та громадські ініціативи, однак заперечують включення рухів на основі об'єднання економічних інтересів. З'ясовано, що існують такі моделі взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади: патерналістська, ліберальна, партиципаторна. Останню модель можна вважати більш розвиненою такою, що відповідає сучасним запитам громадськості. Встановлено, що однією з рушійних сил формування інститутів громадянського суспільства є високий рівень правосвідомості, котра формується через сімейне виховання, налагоджену систему виховання та освіти у державі та результативну діяльність самих інститутів громадянського суспільства. Визначено, що саме правосвідомість можна назвати одним з основних базисних критеріїв, котрий відображає місце людини у суспільних відносинах, щодо яких вона виробляє власне ставлення. В подальшому ж загальне ставлення до суспільства перетворюється на рушійну силу для розвитку цього самого суспільства, у тому числі й через прояв активної громадянської позиції. Робиться висновок, що слід говорити про назрілу необхідність створення загального нормативно-правового документу, який би регламентував існування громадянського суспільства та діяльність його інститутів.

The purpose of the article is to conduct a detailed analysis of the theoretical basis, to determine the basic features of the category "civil society institution" as a subject of public administration and a participant in the process of interaction with the authorities. The relevance of the study is due to the fact that being on the path to European integration and building a modern democratic state, Ukraine is faced with the issue of civil society development, and especially its individual institutions, which should act as a driving force in society and active participants in public relations. Currently,

we can talk about the constant increase in the level of citizen involvement in the process of updating and addressing socially important issues. As a result of the study, it was found that there are several different views on the category of "civil society institutions". According to the first, they include political parties that are not represented in power, social movements, charitable, religious, public, youth and children's organizations, creative and trade unions, employers' associations, and non-state media. According to the second, public movements and public initiatives are added to this list, but the inclusion of movements based on the combination of economic interests is denied. It was found that there are the following models of interaction of civil society institutions with public authorities: paternalistic, liberal, participatory. The latter model can be considered more developed as it meets modern public demands. It is established that one of the driving forces of the formation of civil society institutions is a high level of legal awareness, which is formed through family upbringing, a well-established system of upbringing and education in the state and the effective activities of civil society institutions. It is determined that legal consciousness can be called one of the main basic criteria, which reflects a person's place in social relations, in relation to which he develops his own attitude. In the future, the general attitude to society becomes a driving force for the development of this very society, including through the manifestation of active citizenship. It is concluded that we should talk about the urgent need to create a common legal document that would regulate the existence of civil society and the activities of its institutions.

Ключові слова: громадянське суспільство, інститути громадянського суспільства, органи публічної влади, правосвідомість, суспільно-політична взаємодія, соціальна відповідальність, демократія.

Key words: civil society, civil society institutions, public authorities, legal awareness, socio-political interaction, social responsibility, democracy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання побудови громадянського суспільства є одним з найактуальніших у наукових пошуках в сучасній українській науці. Це обумовлено тим, що без існування розвиненого громадянського суспільства неможливе функціонування сучасної демократичної держави. Саме наявність суспільно значущих інститутів громадянського суспільства, котрі реально діють та відстоюють права та свободи громадян, й є одним з показників сучасної розвиненої держави. З іншого боку, інститути громадянського суспільства покликані не тільки захищати громадян, а й бути активними учасниками процесу вироблення, прийняття та впровадження управлінських рішень. Лише за такої умови можна говорити про гармонійний розвиток у країні та сприятливі умови для розкриття будь-якої особистості, котра готова працювати на загальне благо.

Наразі можна говорити про постійне підвищення рівня залученості громадян до процесу актуалізації та вирішення суспільно важливих питань. Простежується розширення кола інститутів громадянського суспільства, створюються різноманітні громадські організації, об'єднання, спілки, з'являються нові ЗМІ (як правило, інтернет-видання, котрі мають широку аудиторію та можливість оперативно розповсюджувати інформацію). Усі ці інститути разом перетворюються у проміжну ланку керівною ланкою та пересічними громадянами. Подібна ситуація викликає зацікавленість як з боку теоретиків, так і з боку практиків. Громадяни з часом більш цікавляться суспільними питаннями та роблять кроки у бік вирішення складних проблем, що постали перед українським суспільством. Це в свою чергу призводить

до необхідності детального розгляду теоретичних підходів до визначення інститутів громадянського суспільства як суб'єктів публічного управління. Завдяки більш ретельному теоретичному осмисленню питання можна в подальшому проводити популяризаторську діяльність та підвищувати рівень поінформованості громадян. Результатом може стати перехід від суто кількісного збільшення кола інститутів громадянського суспільства у більше якісне. Згодом, базуючись на цьому, можна буде говорити про інтенсивний розвиток громадянського суспільства в Україні, а також виховання громадян з високим рівнем політичної та правової культури.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останніми роками питання громадянського суспільства розглядається багатьма дослідниками з різних кутів зору: державного управління, політології, юридичних наук, соціології тощо. Серед них можна виділити таких представників: О. Батанов, М. Бичков, В. Бондаренко, О. Горбань, А. Жегунова, А. Костенко, В. Кравченко, А. Матвійчук, О. Сидоренко, С. Соляр, Н. Солярчук, Н. Теремцова та ін. Проте велика кількість робіт все ж таки не повністю або однобічно розкриває наявний стан речей, оскільки громадянське суспільство в Україні знаходиться у стадії перманентного розвитку. Відповідно, така проблематика потребує систематизації даних, виокремлення ґрунтовних моментів та подальшого проведення інформаційної кампанії. Вона б мала на меті створити умови для більш продуктивної та виваженої діяльності інститутів громадянського суспільства, підвищен-

ня їх відповідальності перед владою та перед громадянами.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Предметом дослідження є теоретичні підходи до визначення інститутів громадянського суспільства. Метою статті є проведення детального аналізу теоретичної бази, визначення базових особливостей категорії "інститут громадянського суспільства" як суб'єкта публічного управління та учасника процесу взаємодії з владою.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно з постановою КМУ "Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" від 03.11.2010 року № 996 було наведено перелік інститутів громадянського суспільства, котрий складався з громадських об'єднань, благодійних та релігійних організацій, професійних та творчих спілок, асоціацій та інших об'єднань за професійною або підприємницькою діяльністю, органів самоорганізації населення, ЗМІ недержавної форми власності. Відповідно до зазначеного документу зазначені інститути можуть виступати ініціатором проведення консультацій з громадськістю. Окрім того, інститути громадянського суспільства можуть бути ініціаторами та учасниками громадських обговорень проектів найбільш суспільно значущих владно-управлінських рішень. При цьому однією з умов проведення громадських обговорень є репрезентативність серед учасників з боку різних громадських об'єднань, організацій, спілок тощо. Також передбачається можливість на постійній основі представляти у роботі консультативно-дорадчих структур при органах публічного управління [11].

У роз'ясненні Міністру "Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства" від 24.01.2011 року інститути громадянського суспільства визначаються як система суб'єктів, що наділені правами відстоювати законні інтереси своїх представників у процесі розбудови громадянського суспільства у державі та прийняття участі у державних справах [17].

Згідно з роз'ясненням Міністру "Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства" правова держава має створити умови для правової захищеності громадян, а також сформувати відповідні правові норми, які б сприяли діяльності інститутів громадянського суспільства. Відповідно, у цьому плані виділяють наступні форми правової взаємодії:

- участь у обговоренні та розробці нормативних актів громадські обговорення;
- участь у правозастосовчій діяльності — громадський контроль та моніторинг, надання соціальних послуг;
- участь у правоохоронній діяльності — охорона громадського порядку [4].

Якщо говорити загалом про припустимі форми взаємодії влади з інститутами громадянського суспільства, то слід відмітити "Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства", що було схвалено розпорядженням КМУ від 21.11.2007 року № 1035-р., у якій окрім вищезазначених форм взаємодії було вказано також:

— співпраця у спільній підготовці кадрів органів влади та представників інститутів громадянського суспільства;

— виконання спільних заходів соціального характеру, дослідницької та інформаційної діяльності [12].

Також у зазначеній Концепції було визначено низку принципів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів влади:

- принцип соціального партнерства;
- принцип забезпечення рівних можливостей;
- принцип взаємної відповідальності;
- принцип налагодження ефективної комунікації;
- принцип невтручання у діяльність інститутів громадянського суспільства тощо [12].

Згідно з Енциклопедичним словником з державного управління до інститутів громадянського суспільства відносяться політичні партії, котрі не представлені у владі, громадські рухи, благодійні, релігійні, громадські, молодіжні та дитячі організації, творчі та професійні спілки, об'єднання роботодавців, недержавні ЗМІ [6, с. 282]. Також у Енциклопедичному словнику інститути громадянського суспільства ототожнюються з суб'єктами громадянського суспільства, однак, на нашу думку, це не зовсім правильно, оскільки серед суб'єктів основним являється окремий громадянин зі всіма притаманними йому правами та свободами.

У томі першому Енциклопедії державного управління "Теорія державного управління" до структурних елементів громадянського суспільства (фактично — інститутів громадянського суспільства) віднесено сукупність організацій та об'єднань, що охоплюють всі сфери життєдіяльності суспільства, а також виступають у ролі регулятора свободи людини. Зазначається, що у інститутів громадянського суспільства та влади, не дивлячись на достатньо велику різницю між ними, є спільна мета — консолідація суспільства. Однак механізми консолідації використовуються доволі відмінні. Якщо інститути громадянського суспільства об'єднують людей задля забезпечення можливості реалізовувати свої інтереси, то влада, виходячи із свого статусу та спираючись на особливості свого функціонування, використовує примус через видання різноманітних нормативно-правових актів та вплив завдяки наявності правоохоронних, карних органів тощо. Також авторами Енциклопедії робиться акцент на тому, що надмірна політизація інститутів громадянського суспільства таких, як ЗМІ або церква, може бути пов'язана із неспроможністю влади забезпечити їх нормальне функціонування. На відміну від України, у державах з розвиненою системою ці інституції виконують суто притаманні їм функції [7, с. 633—634].

У томі восьмому Енциклопедії державного управління "Публічне врядування" разом із вище відміченими інститутами перелічуються залежні від громадськості можливі представництва у судовій або правоохоронній системах, серед яких добровільні дружини, суди присяжних тощо. Також окремим соціальним інститутом автори додають громадську думку, а також засоби волевиявлення у вигляді виборів. Натомість зовсім не йдеться мова про органи самоорганізації населення, хоча їх значимість для вираження інтересів суспільства складно переоцінити. Подібна думка є доволі неодно-

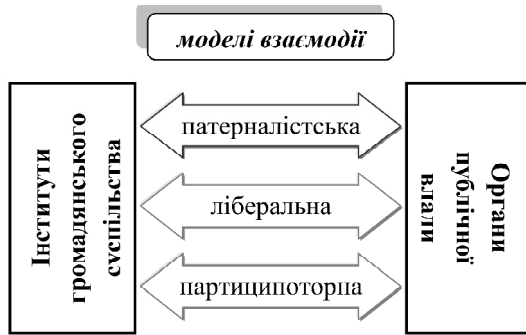

Рис. 1. Моделі взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади

значною та більше підходить до визначення інструментів взаємодії між владою та суспільством [8, с. 109—110].

Як відмічає С. Соляр, інститути громадянського суспільства включають громадські організації, політичні партії, громадські ініціативи та рухи, а також недержавні ЗМІ, які у своїй сукупності являють собою важіль впливу на функціонування органів публічного управління, особливо у разі певних зловживань. Також автором робиться акцент на тому, що в інституціональній основі громадянського суспільства лежать позаекономічні та недержавні добровільні об'єднання громадян [14]. Подібне формулювання можна вважати частково правильним, оскільки, говорячи про партії, автор не вказує які саме, а якщо говорити загалом, то партії, що знаходяться при владі на національному або навіть місцевому рівні, вже фактично вийшли з кола інститутів громадянського суспільства та перейшли у стан владних інститутів. Щодо громадських ініціатив та різноманітних рухів, то їх можна вважати лише проявом спільної діяльності політичних партій, громадських організацій тощо. Відповідно, такі прояви слід розуміти не як окремі інститути, а вже як інструменти впливу громадянського суспільства на владні органи. Також викликає деякі сумніви те, що автором лишаються поза межами визначених інститутів об'єднання на економічній основі, тобто спілки підприємців, роботодавців тощо.

Заслугує на увагу твердження С. Смоляр про те, що інститутами громадянського суспільства стають соціальні групи лише тоді, коли свої спільні інтереси вони висловлюють на широкий загал у формі певних вимог. Таким чином, ці вимоги являють собою першоджерело для практичної діяльності органів публічної влади з забезпечення прав та інтересів певної соціальної групи. Дослідник робить акцент на тому, що про сформованість інституту слід говорити лише тоді, коли визначаються довгострокові цілі по забезпеченню власних інтересів. Щоправда, викликає сумнів вислів про те, що такі цілі мають відноситись до немайнових прав та не передбачати прибутків [15]. Хоча в реальному житті артикульовані вимоги громадських об'єднань так чи інакше пов'язані з економічними питаннями, соціально-економічним станом та забезпеченням добробуту.

Дослідник О. Горбань у своїх роботах наголошує, що рушійною силою для утворення структур громадянського суспільства є мережа суспільних відносин між однорівневими суб'єктами. До цих відносин належать соціально-економічні, етнічно-релігійні, мовні тощо. Їх

сукупність знаходиться у постійному взаємовпливі, однак при цьому суцільної системи не створюється, а лишається мережа окремих соціальних відносин. Причиною вбачається те, що на відміну від владних органів, громадянське суспільство знаходиться в постійному русі, воно є пластичним та швидкозмінним в залежності від існуючих потреб, які не завжди можуть бути чітко прописані й багато в чому залежать від загальнолюдського прогресу [5].

На думку О. Сидоренко та А. Жегунової, розуміння категорії "інститут громадянського суспільства" у науковому дискурсі можна поділити на два напрями. Згідно з першим напрямом, основною вимогою існування інституту громадянського суспільства є його формальна визначеність на загальнодержавному рівні, оскільки саме це є показником їх зрілості та готовності діяти й співпрацювати з органами публічної влади. Згідно з другим напрямом основним у існуванні громадянського суспільства є його пластичність, здатність швидко пристосуватися до змін. Відповідно за ними має лишатись вільний вибір: формалізувати свою діяльність або лишатись у неофіційному стані [13]. На нашу думку, більш продуктивним можна вважати другий напрямок, оскільки суспільні процеси доволі часто мають швидкоплинний характер, а відповідно й громадянське суспільство має проявляти себе у різних формах в залежності від ситуації. За такого ставлення формалізація певного інституту може відбутися пізніше, оскільки будь-які взаємини з органами влади часто передбачають достатньо великі часові витрати, а може не відбутися взагалі, оскільки мета соціальної групи може бути досягнута й подальших дій не передбачається. В будь-якому випадку можна говорити лише про єдиний базовий принцип діяльності інститутів громадянського суспільства — законність, адже саме це є одним з показників сучасного демократичного суспільства.

Як наголошують О. Батанов та В. Кравченко, громадянське суспільство та його інститути хоча й є відносно незмінними, однак через проведення низки реформ та їх неспівпадіння із суспільними очікуваннями, знаходяться у стадії трансформації, підлаштовуються під зміни оточуючого середовища. Не останнє місце у цьому процесі займає людський фактор, оскільки саме через реалізацію своїх інтересів окремими громадянами та їх групами саме й формується базові елементи громадянського суспільства. Окрім цього, автори відмічають, що у взаєминах із інститутами громадянського суспільства органи влади мають відігравати роль партнера, що підтримує та допомагає у вирішенні суспільно-важливих питань. Натомість, формалізація громадянського суспільства та унормування діяльності його інститутів має зводитись до мінімуму, для того щоб не заважати вільному розвитку [1]. Прокоментувати цю тезу можна так, що влада має перетворитися у рівноправного партнера, що не керує процесом взаємодії, а йде назустріч, лишаючи від управлінської діяльності тільки контроль за дотриманням законності.

Якщо говорити про моделі взаємодії інститутів громадянського суспільства із владою, то можна виділити такі (рис. 1).

Для патерналістської моделі характерним є тотальний контроль з боку влади, у тому числі й функціону-

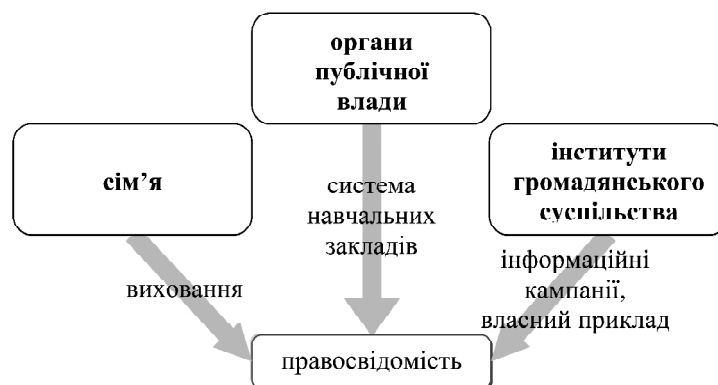

Рис. 2. Фактори впливу на формування правосвідомості

вання громадянського суспільства. Така модель є характерною для країн з жорстким авторитарним устроєм. Ліберальна модель є більш прийнятною для країн із демократичним устроєм. Вона передбачає контроль влади з боку громадянського суспільства в особі його інститутів. Партиципаторна модель достатньо нова, однак, на нашу думку, має перспективу на поширення, оскільки вона передбачає солідарні взаємини між представниками влади та представниками суспільства [16]. Такий підхід можна вважати більш прогресивним, оскільки контакти у цій площині мають бути партнерськими та із взаємною відповідальністю, оскільки загальна мета в усіх суб'єктів одна — розвиток держави й забезпечення суспільного добробуту. До того ж представники органів публічної влади поза межами свого робочого місця переходять у роль пересічного громадянина, який теж має свої права та може захищати свої інтереси будь-яким законним чином.

Загалом можна говорити про історичну еволюцію громадянського суспільства. На першій стадії громадянське суспільство лише починає формуватися через появу суспільної самосвідомості, коли зароджуються групи осіб з активною громадською позицією. Для другої стадії характерна багатостороння підтримка розвитку громадянського суспільства з боку влади. Саме органи публічної влади стають рушійною силою, створює умови та стимулює. Третю стадію можна охарактеризувати інтенсивним розвитком інститутів громадянського суспільства, які мають взяти на себе функції з подальшого регулювання більшості суспільних відносин. З цього часу суспільство має переходити більш до саморегуляції, а органи публічної влади лишати за собою функцію контролю та збереження балансу. Водночас самі інститути теж вбирають у себе функцію контролю за діяльністю органів публічної влади. У результаті в державі повинна створитись така модель взаємодії, яка б забезпечила стійку систему взаємоконтролю, взаємодопомоги та співпраці у різних сферах життєдіяльності. Тобто інститути громадянського суспільства стануть повноправними елементами системи "стримувань та противаг".

Процес розвитку громадянського суспільства та становлення й укріплення його інститутів багато в чому залежить від пересічних громадян, а саме від рівня їх правової культури, рівня самосвідомості. На думку дослідників, визначальну роль у побудові громадянського суспільства відіграє саме правосвідомість, що є складовою

загальної суспільної свідомості. Під правосвідомістю прийнято розуміти сукупність поглядів нормативного характеру, до складу яких належать низка знань і оціночних суджень, які корегуються почуттям справедливості та втілюються у життя через політичні, соціально-економічні, культурні інтереси окремого індивіда та суспільства в цілому [2].

Процес формування правосвідомості окремою особистості доволі складний та залежить від низки факторів впливу (рис. 2).

Процес підвищення рівня правової свідомості особистості має проводитись планомірно та з урахуванням різних факторів впливу. Так, зачатки забезпечуються сім'єю з самого початку усвідомленого життя. На початку виховання особистості даються базові основи сприйняття навколишнього світу й оточуючого суспільства, прищеплюються загальновизнані норми поведінки. Фактично від сім'ї перш за все залежить як у подальшому буде формуватись особистість та розвиватиметься правова свідомість. В органів публічної влади теж немало-важна, хоча й не завжди помітна опосередкована роль. Шляхом формування системи навчальних закладів та створення концепцій навчальних програм створюються умови для підвищення рівня освіти, культури, правової свідомості тощо. Окрім того, саме по собі функціонування органів публічної влади може бути одним з визначальних факторів впливу, оскільки особистість та її сім'я так чи інакше споглядає за діяльністю влади та інтерпретує її крізь призму задоволення власних потреб, забезпечення своїх прав та інтересів. Насамкінець, інститути громадянського суспільства шляхом свого власного прикладу, а також проведення інформаційних кампаній створює умови для підвищення рівня правосвідомості.

Саме правосвідомість можна назвати одним з основних базисних критеріїв, котрий відображає місце людини у суспільних відносинах, щодо яких вона виробляє власне ставлення. В подальшому ж загальне ставлення до суспільства перетворюється на рушійну силу для розвитку цього самого суспільства, у тому числі й через прояв активної громадянської позиції. В кінцевому результаті високий рівень правосвідомості та повага до загальновизнаних норм сприяють стабілізації політичної системи у державі, а відповідно до створення умов для забезпечення загального добробуту. Відповідно, варто відмітити тезу, що правосвідомість є фундаментом до розбудови інститутів громадянського су-

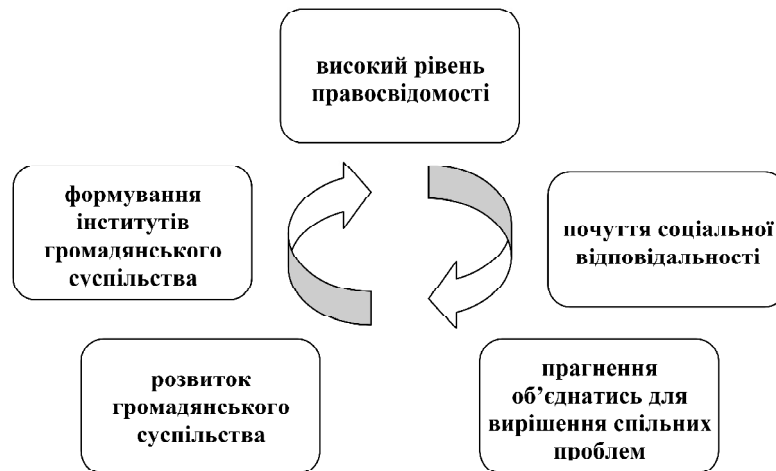

Рис. 3. Модель розвитку інститутів громадянського суспільства

спільства. Вона забезпечує відносно правильне та чітке ставлення громадян до суспільно-політичних відносин та допомагає знайти своє місце у цих відносинах.

Згідно з вищезазначеним можна говорити про певну модель розвитку інститутів громадянського суспільства (рис. 3).

Зображену модель можна описати так:

1. У суспільстві загалом та зокрема у переважній частині населення формується достатньо високий рівень правової свідомості.

2. На основі правосвідомості громадянин визначає своє місце у оточуючому середовищі та суспільстві взагалі, через що з'являється почуття соціальної відповідальності.

3. Почуття соціальної відповідальності стає рушійною силою для об'єднання окремих громадян з метою вирішення спільних проблем та загалом та взаємодопомоги.

4. Згуртування та спільне вирішення громадянами суспільно значущих проблем створює умови для розвитку громадянського суспільства.

5. Стабільний розвиток громадянського суспільства та забезпечення загальнодемократичних принципів впливає на формування й розвиток окремих інститутів громадянського суспільства, котрі у сформованому вигляді підтримують стабільну взаємодію з органами публічної влади.

6. Інститути громадянського суспільства впливають на владу, спонукають до підвищення рівня правосвідомості у суспільстві.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Однією з основних проблем на сьогоднішній день можна вважати відсутність усталеного та загальноприйнятого визначення громадянського суспільства та його окремих інститутів як на теоретичному, так і на нормативному рівні. В існуючій нормативно-правовій базі інститути громадянського суспільства часто розглядаються окремо, регламентуються різними нормами, що ускладнює розуміння та породжує певну плутанину. Різноманітність поглядів та відсутність чіткого розуміння питання створює непорозуміння як серед дослідників, так і серед пересічних громадян, що мали б проявляти свою активну громадську позицію та приймати

участь у розвитку громадянського суспільства в Україні. Виходячи з цього слід говорити про нагальну необхідність створення загального нормативно-правового документу, який би регламентував існування громадянського суспільства та діяльність його інститутів.

Щодо процесу розбудови інститутів громадянського суспільства, то він загалом залежить від ступеня сформованості громадянського суспільства у державі, діючої системи суспільно-політичних взаємин, а також рівня правової свідомості кожного громадянина. Формування правової свідомості громадянина передбачає вплив чисельної кількості факторів з боку різних суб'єктів, серед них основними є сім'я, органи публічної влади, інститути громадянського суспільства. Лише за умов планомірної діяльності та співпраці цих суб'єктів можна говорити про розвиток особистості як законослухняного громадянина. В свою чергу такий громадянин із зростанням самосвідомості може активізувати свою діяльність по забезпеченню своїх прав та інтересів законним чином. Це відбуватиметься шляхом власних дій та об'єднання у групи, прийняття участі у функціонуванні інститутів громадянського суспільства. Тим самим забезпечуватимуться умови для систематичної взаємодії влади та суспільства на засадах законності, взаємоконтролю та взаємодопомоги.

Отже, проблема розвиненості громадянського суспільства в Україні має комплексний характер і часто потребує осмислення та пояснення широким загалом базових категорій, принципів, засад тощо. Також подальшого більш ретельного дослідження потребує питання особливостей окремих інститутів громадянського суспільства, їх взаємодії як між собою, так і з органами публічної влади.

Література:

- Батанов О.В. Місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства: муніципально-правові проблеми взаємодії та функціонування. Аспекти публічного управління. 2018. Т. 6, № 6—7. С. 45—53.
- Бичков М. М. Правова свідомість і правова культура як фактори підвищення ефективності інститутів громадянського суспільства. Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 138 (2). С. 134—138.

3. Бондаренко В. Громадські об'єднання й інші інститути громадянського суспільства в Україні: окремі аспекти співвідношення. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 132—136.

4. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 03 лютого 2011 р. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>

5. Горбань О.В. Поняття громадянського суспільства в контексті сучасного цивілізаційного розвитку. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. 2019. Вип. 41 (54). С. 64—74.

6. Енциклопедичний словник з державного управління. За заг. ред. Ю.В. Ковбасюка; НАДУ. К., 2010. 820 с.

7. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Т. 1: Теорія державного управління. За заг. ред. В.М. Князєва; НАДУ. К., 2011. 748 с.

8. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Т. 8: Публічне врядування. За заг. ред. В.С. Загорського; ЛРІДУ НАДУ. Львів, 2011. 630 с.

9. Костенко А.М. Сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток внутрішньополітичних процесів. Грани. 2019. Т. 22, № 7. С. 5—12.

10. Матвійчук А.В. Конституційно-правовий статус громадських організацій як інституту громадянського суспільства. Держава і право. Серія: Політичні науки. 2018. Вип. 82. С. 102—117.

11. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>.

12. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035-р. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>

13. Сидоренко О.М., Жегунова А.С. Громадські об'єднання як інститути громадянського суспільства: характеристика та проблематика. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 30 (1). С. 8—11.

14. Соляр С. Громадянське суспільство: загально-теоретичні підходи до визначення. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1. С. 271—279.

15. Соляр С.П. Інститути громадянського суспільства. Форум права. 2013. № 1. С. 933—938.

16. Теремцова Н.В., Захарченко Р.О. Становлення та розвиток інституту громадянського суспільства в державі: теоритичний аспект. Європейські перспективи. 2019. № 4. С. 31—36.

17. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 24 січня 2011 р. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>

References:

1. Batanov, O. V. (2018), "Local government as an institution of civil society: municipal and legal problems of interaction and functioning", Public administration aspects, vol. 6, no. 6—7, pp. 45—53.

2. Bychkov, M. M. (2018), "Legal consciousness and legal culture as factors in improving the efficiency of civil society institutions", Hileia: naukovyj visnyk, vol. 138 (2), pp. 134—138.

3. Bondarenko, V. (2017), "Public associations and other civil society institutions in Ukraine: some aspects of the relationship", Pidpriumnytstvo, hospodarstvo i pravo, vol. 4, pp. 132—136.

4. Ministry of Justice of Ukraine (2011), Explanation "Interaction of the state and civil society institutions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 29 October 2020).

5. Horban', O. V. (2019), "The concept of civil society in the context of modern civilization", Naukovyj chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 7 : Relihiieznnavstvo. Kul'turolohiia. Filosofiia, vol. 41 (54), pp. 64—74.

6. Kovbasiuk, Yu. V. (2010), Entsiklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic dictionary of public administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

7. Kniaziev, V. M. (2011), Entsiklopediia derzhavnoho upravlinnia. Tom 1. Teoriia derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedia of Public Administration. Volume 1. Theory of public administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

8. Zahors'kyj, V. S. (2011), Entsiklopediia derzhavnoho upravlinnia. Tom 8. Publichne vriadyvannia [Encyclopedia of Public Administration. Volume 8. Public governance], LRIDU NADU, Lviv, Ukraine.

9. Kostenko, A. M. (2019), "Modern theoretical and methodological approaches to determining the influence of civil society institutions on the development of domestic political processes", Hrani, vol. 22, vol. 7, pp. 5—12.

10. Matvijchuk, A. V. (2018), "Constitutional and legal status of public organizations as an institution of civil society", Derzhava i pravo. Seriiia : Politychni nauky, vol. 82, pp. 102—117.

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "On ensuring public participation in the formation and implementation of public policy", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 29 October 2020).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Order "About approval of the Concept of assistance by executive bodies of development of civil society", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 29 October 2020).

13. Sydorenko, O. M. (2017), "Public associations as institutions of civil society: characteristics and issues", Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia : Yurysprudentsiia, vol. 30 (1), pp. 8—11.

14. Soliar, S. (2013), "Civil society: general theoretical approaches to definition", Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, vol. 1, pp. 271—279.

15. Soliar, S. (2013), "Civil society institutions", Forum prava, vol. 1, pp. 933—938.

16. Teremtsova, N. V. (2019), "Formation and development of the institution of civil society in the state: theoretical aspect", European Perspectives, vol. 4, pp. 31—36.

17. Ministry of Justice of Ukraine (2011), Explanation "Characteristics of public formations as institutions of civil society", available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 29 October 2020).

Стаття надійшла до редакції 03.11.2020 р.